

Це солодке слово – свобода

Олександр ШАРОВ,
доктор економічних наук,
завідувач сектору
досліджень глобальної
економіки відділу
зовнішньоекономічної
політики Національного
інституту стратегічних
досліджень

Останніми роками стали певним журналістським штампом заголовки на кшталт «Камо грядеш, Україно?» або «Quo vadis, Ukraina?» А нам здається, що правильніше буде «Quo Vadis, Украина?». Саме так, латино-російським суржиком потрібно ставити це запитання країні, розташованій на стику двох цивілізацій. Саме тут пройшла не тільки водна межа, у вигляді однієї з найбільших у світі річок – Дніпра, а й повітряний кордон, який відповідає ізотермі січня: на схід від неї середня температура січня – негативна, а на захід – позитивна. Саме тут проходить вододіл між басейнами Чорного та Балтійського морів. Тому, як-

би там не хотіли політики, а суходільний кордон між Азією та Європою проходить там, де сьогодні простягаються лани та гори держави Україна.

Як відомо, на території України, в Карпатах, розташувався географічний центр Європи, позначений кам'яним стовпом. Але, насправді на ньому потрібно було б написати: «На захід підеш?...», на схід підеш?...» І Україна, як билинний богатир, стоїть і розмірковує...

Але що саме чекає Україну на сході та заході?

Що таке євроінтеграція? Фактичне повернення до старого дому чи перехід до нового? Часто говорять, що Україна належить до так званого «русского мира», оскільки останні триста років входила до складу Російської імперії. Але ж передостанні триста років Україна була складовою частиною західноєвропейських держав – Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої (не говорячи про Галичину). А Київська Русь узагалі була однією з провідних європейських держав. Тож євроінтеграційний шлях є цілком логічним.

Утім, незважаючи на численні заяви різних українських урядів і законотворців, єдиної (у розумінні – безумовно переважаючої) думки з цього приводу поки що не досягнуто. Тому цілком логічним був черговий сплеск зацікав-

леності цим питанням у зв'язку з проведенням 25 лютого 2013 р. чергового (після перерви у 2012 р.) саміту «Україна – ЄС» у Брюсселі. Серед іншого, ця зацікавленість знайшла своє вираження у проведенні двох тематичних круглих столів: напередодні саміту – в київській філії Інституту країн СНД і відразу після саміту – в Національному інституті стратегічних досліджень. Однак, якщо обговорення проблем на першому з них відбувалося виходячи з того, що «український вибір між ЄС і МС – проблема світоглядна, а не економічна», то учасники другого дискутували, притримуючись заклику директора Інституту А. Єрмолаєва, зосередитися власне на економічних аспектах вибору між Європейським і Євразійським союзами.

Якщо ж абстрагуватися від пріоритетів світогляду (а як нагадав один із російських учасників круглого столу в НІСД, за словами Марка Ефеського, «у питаннях Віри компромісу бути не може»), то слід вказати на те, що кожен із варіантів, які розглядалися, несе певні ризики, що й повинні ретельно прораховуватися фахівцями перед тим, як надавати рекомендації щодо прийняття політичних рішень. Серед можливих ризиків євроінтеграції слід вирізнити безпосередньо «іманентні» – тобто обумовлені:

а) несумісністю або довгостроковою розбіжністю цілей, інтересів і принципів (між Україною та країнами ЄС);

б) недоліками відповідних угод і домовленостей, яких припустилась українська сторона в ході проведення переговорів (тобто «неврахування інтересів української сторони»). Крім того, існують (і, здається, можуть створити значні клопоти) «супутні ризики» або «ризики імплементації» – тобто обумовлені спротивом або прямою протидією процесам євроінтеграції з боку потенційних «потерпілих сторін» (як резидентів, так і нерезидентів). Від ризиків слід відрізнити «виклики євроінтеграції» – тобто необхідність вирішення вже існуючих проблем, що лише загострюються або стають неприпустимими у зв'язку з процесом євроінтеграції (але вирішення яких потрібне незалежно від євроінтеграції). Тобто загальним для всіх цих викликів є необхідність вирішення зазначених проблем незалежно від процесу євроінтеграції. Адже вона, з одного боку, прискорює необхідність відповідних заходів, а з іншого – сприяє (консультативно, організаційно, деколи, можливо, і фінансово) їх вирішенню. Однак наявність таких ризиків і викликів не ставить під сумнів євроінтеграційний вибір України. Як підкреслив у

своєму виступі директор департаменту Європейського Союзу МЗС України В.В. Ченцов – говорити про вибір «не зовсім коректно», оскільки існують відповідні заяви Верховної Ради щодо інтеграційних намірів України, наслідком чого є підготовлена до підписання Угода про асоціацію «Україна – ЄС», включаючи поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, а також чітко висловлена зацікавленість у поглибленні співпраці з Митним союзом, як за формулою «3+1», так і на міжсекторальній основі. Тому МЗС не бачить наявності будь-якого «міжвекторального конфлікту» в тому, щоб розвивати співробітництво в усіх напрямках.

Упевненість в остаточності євростратегічного вибору України висловив також президент Українського союзу промисловців і підприємців, народний депутат А.К. Кінах, який назвав його «прагматичним варіантом інтеграції» та підкреслив, що від нього залежатиме місце України у світовому розподілі праці, маючи на увазі перспективи переходу від сировинної орієнтації до пріоритетного розвитку високотехнологічного виробництва. З такою точкою зору не погодився член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук В.І. Мунтіян, який вважає, що у зв'язку зі зміною фінансової експансії на матеріальну, яка відбувається в глобальній економіці, помітно зростає значення ресурсних країн. Це стосується, у тому числі, країн Митного союзу, який перетвориться на Єдиний економічний простір, а тому, зі стратегічних міркувань, Україна

повинна брати участь у цьому об'єднанні.

Але якщо повернемо свій погляд на Схід, то зрозуміємо, що Євразійська інтеграція насправді вимагатиме вирішення тих самих проблем: не можна ж розраховувати на те, що російські або казахстанські споживачі будуть віддавати перевагу українській продукції за наявності конкурентів із усього світу (а це – уже факт) тільки тому, що ми «союзники». Тобто підвищувати якість, забезпечувати інноваційність виробництва, покращувати корпоративний менеджмент доведеться за будь-яких умов – тільки в ЄС існують уже чіткі стандарти, досвід і можливість підтримки; а в ЄврАзЕС – для вирішення цих проблем потрібно буде витратити час на «винахід велосипеда», тобто розроблення стандартів; потім – шукати ресурси (у тому числі фінансові) і, зрештою, – конкурувати з «союзниками» за вихід на ринок ЄС, який ми самі ускладнимо «митним парканом». Значним викликом на шляху формування спільного євразійського економічного простору є ризик посилення протек-

ціонізму, що призводить до встановлення нових економічних ліній поділу на «своїх і чужих» та закриття ринків. Такий підхід у принципі неприпустимий, тим більше, що, як зауважив на круглому столі в київській філії Інституту країн СНД заступник директора цієї установи В.Л. Жарихін, – «європейський вектор – вибір також і російський».

Саме тому, завідувач відділу Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук І.В. Клименко представила на розгляд учасників круглого столу науково-аналітичну доповідь «Україна в інтеграційних процесах на пострадянському просторі: моделювання альтернатив», у якій автори пропонують розглянути три базові сценарії економічного розвитку України, що передбачають:

- 1) поступову, «м'яку» інтеграцію з МС (ЄЕС);
- 2) швидкий вступ, або «жорстку інтеграцію»;
- 3) збереження status quo у відносинах із МС з розширенням співробітництва з використанням формату ЗВТ і секторальною кооперацією. Як впливає

з розрахунків, динаміка інтегрального індексу соціально-економічного розвитку за сценарієм 2 «Україна вступає до МС: жорстка інтеграція» є найгіршою серед усіх сценаріїв на всіх прогностичних періодах (до 2017 р.). Сценарій 1 «Україна вступає в МС: м'яка інтеграція» тільки у двох періодах (2016, 2017 рр.) перевищує базовий сценарій. Найбільш прийнятним для України є сценарій 3 – «Україна поза МС: status quo+», за яким інтегральний індекс є найвищим у всіх прогностичних періодах. За ним Україна зберігає переваги відкритої до співпраці з основними партнерами країни, а також отримує вигоди від зміцнення економічного суверенітету, що ґрунтується на стратегії розвитку диверсифікованої, енергоефективної економіки.

Говорячи про цю доповідь, В.І. Мунтіян нагадав, що існують також інші розрахунки (у тому числі вітчизняних учених), які засвідчують наявність більших економічних переваг у разі вступу України до Митного союзу в порівнянні з варіантом вступу до Зони вільної торгівлі з ЄС. Це дійсно відомий

факт, однак, слід урахувати, що, по-перше, у такому разі дослідники виходили не з жорсткої альтернативи – або ЄС, або МС – натомість розглядали можливість продовження особливих відносин із країнами Митного союзу і після створення ЗВТ із ЄС, на що дають підстави як угоди про ЗВТ у межах СНД, так і поглиблення секторальної співпраці з країнами МС. По-друге, зважали лише на наслідки дій, передбачених умовами угод про зони вільної торгівлі та вступ до Митного союзу. Тобто, будь-які пропозиції або обіцянки, не зафіксовані в цих угодах (як, наприклад, можливість зниження ціни на природний газ із Росії для українських споживачів або надання пільгових кредитів), не бралися до уваги. Таким чином забезпечувалась «чистота експерименту», що давала змогу абстрагуватися від «політичної складової» економічного вибору.

Що ж до форм співпраці України з ЄврАзЕС, то співробітники НІСД у своїх аналітичних розробках розглядали різні варіанти, зокрема: Асоційоване членство в ЄврАзЕС – тобто членство в цьому об'єднанні на особливих умовах, які, зокрема, можуть передбачати пріоритетність раніше взятих Україною міжнародних зобов'язань (у рамках СОТ або ЗВТ із ЄС). Реалізація цієї форми співробітництва вимагатиме внесення відповідних змін до статутних документів ЄврАзЕС.

Асоціація з ЄврАзЕС – підписання (згідно з практикою, що існує в ЄС) угоди про асоціацію між ЄврАзЕС та Україною з метою створення підґрун-

тя для всеосяжних відносин між сторонами без формального членства в Союзі. Така угода передбачає поступову лібералізацію торгівлі (зона вільної торгівлі, Митний союз). Загалом угоди про асоціацію поділяються на такі, що передбачають членство в об'єднанні, і такі, що його не передбачають. Тип угоди про асоціацію між Україною та ЄврАзЕС у цьому відношенні повинен бути визначений при її укладанні.

Формат «Митний Союз+1» передбачає особливий статус України, відмінний від статусу «третьої країни» з поступовим послабленням митних бар'єрів між МС та Україною, і встановленням таких бар'єрів у торгівлі України з «третьми країнами» з урахуванням існуючих міжнародних зобов'язань України (так звана ступінчата інтеграція). Цей варіант також передбачає створення необхідної інституційної основи співробітництва, наприклад, постійного представництва України при Євразійській економічній комісії.

Формат «ЄС+ЄврАзЕС» передбачає активну роль України в процесі об'єднання ЄС і ЄврАзЕС у єдиний європейський економічний простір. У такому разі Україна, підписавши угоди про асоціацію і з ЄС, і з ЄврАзЕС, матиме можливість реально відіграти роль «сполучної ланки» між двома інтеграційними об'єднаннями: умови угод будуть поступово та скоординовано змінюватися з урахуванням досягнутих рівнів інтеграції, а їх

повний збіг у майбутньому засвідчить завершення адаптації європейських стандартів на пострадянському просторі та наявність реальних умов для створення єдиного європейського економічного простору.

Характерно, що навіть незнайомі з цими пропозиціями експерти не тільки висувують аналогічні пропозиції, а й поглиблюють і деталізують їх. Зокрема, на вже згаданому вище заході заступник директора Інституту країн СНД В.Л. Жарихін запропонував обдумати можливість введення статусу асоційованого члена МС «для тих держав, які не готові ще вступати, але хотіли б співпрацювати». І хоча заступник директора Російського інституту стратегічних досліджень Т.С. Гузенкова застерегла від небезпеки надання особливого статусу для України, побоюючись, що

її «участь», яка супроводжуватиметься висуванням особливих умов (інакше кажучи – вимог, які враховували б національні інтереси не тільки однієї держави, а й інших учасниць об'єднання, зокрема, України), зумовить такий стан цього союзу, що його можна буде поховати, як це було з попередніми інтеграційними проектами на пострадянському просторі. Звісно, Україна не має наміру приєднуватися до будь-якої інтеграції на

ультимативних умовах і наполягатиме на врахуванні своїх національних інтересів. Якщо це видається неприйнятним, то можна розглядати інші варіанти. Зокрема, колишній перший заступник Міністра закордонних справ України, а нині Президент консалтингової фірми Grant Thornton (Україна), кандидат юридичних наук О.О. Чалий вказав на можливість участі України у створенні спільного європейського простору «від Лісабона до Владивостока» у форматі «2+1»: «ЄС+Україна» + ЄврАзЕС». Цю ідею, щоправда, висловлюючи не офіційно, а лише власну точку зору, підтримав радник-посланник Посольства Росії в Україні А.В. Воробйов, зауваживши, що можуть існувати й інші варіанти згаданого формату: або «ЄврАзЕС + Україна» + ЄС», або «ЄС+ЄврАзЕС» + Україна». Що ж, як відомо, від зміни місць доданків сума не змінюється. Хоча, звісно, змінюються зусилля, яких потрібно докласти для реалізації такого проекту. А ось тут уже виникає проблема, і заступник генерального директора

Центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова В.О. Чалий вважає, що в Україні просто немає ресурсів на участь у двох альтернативних проектах, а тим більше – на їх поєднання. Тому питання про співробітництво з Митним союзом потрібно просто відкласти до осені, зосередившись виключно на підготовці до підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

Окрему увагу було приділено проблемі співпраці

в енергетичній галузі, що й не дивно, беручи до уваги важливість цієї теми як для економічної безпеки України, так і для її співробітництва з Росією та країнами Європейського Союзу. Найбільш ґрунтовно на цьому питанні зупинилися Посол із особливих доручень І.В. Ніколайко та незалежний експерт із енергетичних питань О.В. Нарбут. Зокрема, представник МЗС нагадав, що в контексті інтеграції до європейського енергетичного простору Україна взяла на себе низку зобов'язань, визначених, серед іншого, у Меморандумі про розуміння від 1 грудня 2005 р. та в рамках процесу приєднання до Договору про створення Енергетичного співтовариства. Європейська Комісія зацікавлена в модернізації газо-транспортної системи (ГТС) України, оскільки цей проект зміцнить економічну та енергетичну незалежність України та є значно менш витратним, ніж «Південний потік».

Зі свого боку, А.В. Воробйов запевнив, що посправжньому конкурентних проектів «газпромівським» напрацюванням поки що не існує. Натомість О.В. Нарбут запевняв у вигідності використання нашої газотранспортної інфраструктури для всіх сторін і попереджав, що спроби російського «Газпрому» розбудувати три альтернативних «потoki» призведуть до того, що він сам «вилетить у трубу». Фактично, з такою точкою зору солідаризувався старший науковий співробітник НІСД, кандидат економічних наук Б.В. Соболев, який нагадав, що, за даними Міжнародного енергетичного

агентства, у першому кварталі 2013 р. підтверджено наявність у регіоні Південної Австралії запасів сланцевого газу та нафти в еквіваленті 204 трлн барелів, що дорівнює сумарним запасам Саудівської Аравії, Росії, Ірану та Іраку. Таким чином, перспективи диверсифікації енергопостачання для України покращуються завдяки як внутрішнім, так і зовнішнім факторам. Крім того, відомий фахівець звернув увагу на те, що за роки існування СНД було укладено понад 600 економічних і кооперативних угод і доцільним є здійснення їхньої інвентаризації та аналізу виконання, без чого важко говорити про реальну ефективність співробітництва на євразійському напрямі.

У контексті жвавого обговорення інтеграційних проблем із великою зацікавленістю були прийняті виступи заступника Голови Представництва Європейського Союзу в Україні М. Юрикової, директора Дослідницького центру Словацької асоціації зовнішньої політики А. Дуле-

би, регіонального радника Європейської економічної комісії ООН М. Апостолова, які у своїх виступах не тільки поділилися досвідом євроінтеграції інших країн, а й вказали на конкретні шляхи адаптації української системи зовнішньої торгівлі до загальноєвропейських стандартів.

Результати дискусії засвідчили, що Україна сьогодні, обравши стратегічний напрям євроінтеграції, пропонує нове розуміння цього процесу, як шляху до створення єдиного економічного простору на теренах Євразії. Тому для нас є пріоритетною гнучка політика зовнішньоекономічних відносин. Розвиваючи відносини стратегічного економічного партнерства з ЄС, Росією, країнами Митного союзу та СНД, Китаєм і країнами Південно-Східної Азії, Україна набуває ролі важливого чинника євразійської стабільності. Немає сумніву в тому, що передбачувана та дружня політика відносин України з Російською Федерацією принесе користь розбудові спільного євра-

зійського економічного простору на засадах європейських цінностей економічної свободи підприємництва, високих стандартів виробництва, орієнтації на права споживачів і забезпечення високої якості людського життя.

Розвиток стратегічного економічного партнерства України з ЄС, Росією та країнами СНД – це пріоритетна стратегія в рамках нашої зовнішньоекономічної політики на засадах національного прагматизму. Україна усвідомлює своє історичне призначення та роль чинника європейської та євразійської стабільності, держави-інтегратора, що об'єднує економічні союзи задля створення єдиного простору економічного процвітання та благополуччя. Головне, щоб такий стратегічний вибір країна зробила вільно, на основі чіткого розуміння своїх стратегічних світоглядних та суто економічних національних інтересів, адже «свобода – це усвідомлена необхідність», якою б вона не була – солідкою чи гіркою.